

DUŠAN BRKANOVIĆ PRVI BARSKI UČITELJ I SOCIJALIST

Savo Lekić

Dušan Brkanović, a Dalmatian by birth, was the first Montenegrin teacher and propagator of socialist ideas from Bar. He was born on 15 March 1852 in Skradin, the Municipality of Šibenik. He studied at the school for teachers in Zadar. After graduation, he fled to Montenegro to avoid service in the Austrian army. When the first school in Bar was opened in October 1878, Brkanović got the teaching position. He performed the teaching service in Montenegro for 12 years. He was very educated and broadminded man, respected and responsible education worker. He belonged to a group of scholars who accepted and spread socialist ideas. That was the reason why he was under constant surveillance of the state and local authorities.

Dušan Brkanović je prvi barski učitelj i propagator socijalističkih ideja u Crnoj Gori. Porijeklom je iz Dalmacije, iz mjesta Skradin, opština Šibenik. Rođen je u Skradinu 15. marta 1852. godine. U rodnom mjestu stekao je osnovno obrazovanje, a u Zadru je završio učiteljsku školu. Da ne bi služio u austrijskoj vojsci, prebjegao je u Crnu Goru i ubrzo je postavljen za prvog učitelja novoostvorene osnovne škole u Starom Baru oktobra 1878. godine, nakon oslobođenja Bara od Turaka. Zvanični naziv novoostvorene škole bio je „Opšta srpska osnovna škola u Baru“. Škola je počela sa radom u jednoj od rijetkih zgrada koja nije bila oštećena od crnogorske artiljerije u borbi za

oslobođenje Bara od Turaka 1877. godine. Kasnije je škola premještena u podgradsku rezidenciju Ibrahim-bega. „Dugo je ta mala zgrada služila za školske potrebe.“¹

„Nova vlast se pobrinula da se u Baru otvori prva škola. Za obštu srpsku osnovnu školu, kako glasi njen službeni naziv, namijenjena je zgrada koja nije odgovarala toj namjeni. Nastava je počela u oktobru 1878. godine. Đaci su dolazili na časove s oružjem, a nijesu imali ni tablice, ni svezaka, ni knjiga.“²

U narodnom predanju sačuvan je podatak da je Selim-beg barski, najimućniji čovjek u Baru, poklonio školi jednu od svojih kuća sa osam soba i pet rala obradive zemlje. Ova kuća je dugo vremena služila za potrebe škole, mada prve zgrade nijesu odgovarale namjeni. Za opravke zgrada bila su potrebna sredstva, koja siromašni narod nije mogao obezbijediti. „Kako zgrada nije bila popravljena, a uz to nije bilo kalupa, udžbenika i tablica za đake, učitelj suočen sa nastalim teškoćama na početku rada, u jednom dopisu, pored ostalog, kaže ‘Ne znam što ću!’“ O svim teškoćama i problemima na koje je nailazio na početku rada škole, kontaktirao je sa Glavnim školskim nadzorništvom. Tada je glavni školski nadzornik bio Stevo Čuturilo, rodom iz Dalmacije, koji je kao dobrovoljac u Bokeškom odredu došao u Crnu Goru 1876. godine. Imao je solidno stručno i pedagoško znanje (pisao je udžbenike i uputstva za školski rad).³

U jednom izvještaju Glavnom školskom nadzorništvu 1878/79. godine Brkanović kaže: „Za predavanje vjeronauka obavijestio sam to slavno školsko nadzorništvo još pre izuzevši da idem jedan praznik u rimokatoličku crkvu, drugi praznik u pravoslavnu crkvu, a petkom pratim muhamedance u njihovu bogomolju.“ Na početku rada škola je imala samo dva razreda: I i II razred; u prvi

---

¹ M. Ratković, *Tragovi iz prošlosti Bara*, Titograd 1989. god.

² M. Ratković, *Barska hronika*, Titograd 1991, str. 42.

³ S. Lekić, *Osnovna škola u Starom Baru*, Bar, 1998, str. 25.

Dušan Brkanović

razred bilo je upisano 46 učenika, a u drugi 11. Deca su bila obavezna da pohađaju osnovnu školu od sedme do dvanaeste godine života. Roditelji koji nijesu htjeli da upišu decu u školu, prema tadašnjim propisima, kažnjavani su novčano i zatvorom.

Učitelj Brkanović je učiteljsku službu u Crnoj Gori obavljao u sljedećim mjestima: Baru, Ceklinu, Podgorici, Ulcinju i Gluhom Dolu. Zahvaljujući njegovoj solidnoj pedagoško-metodskoj spremi, postizao je zapažene rezultate u nastavno-vaspitnom radu. Kada je školske 1871/1872. godine glavni školski nadzornik Milan Kostić obilazio škole Crmničke i Riječke nahije, istakao je crmničku školu u Sotonićima u kojoj je radio Luka Vukosavović i ceklinsku školu u kojoj je radio učitelj Brkanović. Tom prilikom je knjaz Nikola nagradio Vukosavovića ručnim satom, a Brkanovića pohvalio.

U izvještaju školskog nadzornika Mitra Ivelića, prilikom obilaska škole u Gluhom Dolu, o radu učitelja Brkanovića se, pored ostalog, kaže: „Mahne se u predavanju nije moglo primijetiti nikakvih. Predavanje je razumljivo, vaspitno i metodično. Mehanizma nema. Uopšte predavanje učiteljevo zaslužuje pohvalu, a tako isto i njegovo ponašanje prema deci.“ Istina, prva osnovna škola u Baru borila se sa brojnim teškoćama, a posebno zbog otpora jednog broja stanovnika Bara postojanju i radu škole. Kada je jedan građanin ispisao svoje dijete iz škole i poveo ga u Carigrad, učitelj Brkanović, revoltiran tim postupkom, uputio je brzojav Glavnom školskom nadzorništvu sljedeće sadržine: „Ako se misli podrivati autoritet škole u ovijem krajevima, molim da se ne oprašta, jer danas on, a sutra deset; jedino je učinjeno iz anticrnogorizma, a treba znati da je katolik. Nadam se da će se knjaževsko nadzorništvo zauzeti ozbiljnije za tu stvar. Očekujem odgovor.“ Kod katoličkog stanovništva postojalo je ubjeđenje da će njihova đeca, pohađajući gospodarevu školu, obrazovati se u duhu pravoslavlja, a kod muslimana se javlja bojazan da će se njihova đeca vratiti u hrišćanstvo. Neki roditelji katoličke dece koji su se protivili upisu njihove dece u državnu školu pozivani su na saslušanje, ali će taj problem biti ubrzo za sve povoljno riješen. Glavni školski nadzornik Stevo Čaturilo je izjavio: „Škola u Baru nije konfesionalna, dakle niti je isključivo muslimanska, niti rimokatolička, niti pravoslavna, ona je opštenarodna.“ Tom prilikom je naglasio da će vjersku nastavu vršiti sveštenici sve tri konfesije. Stoga nije prošlo dugo vremena da se đeca sve tri konfesije naviknu na druženje i pohađanje državne škole. Tako će prestati svaki otpor „gospodarevoj“ školi. Knjaz Nikola je znalački vodio državnu politiku i stekao poštovanje naroda. Februara 1880. godine školu u Baru posjetio je knjaz Nikola sa knjeginjom Milenom. Kad je saznao da se nastava vjeronauke ne izvodi, naredio je da muhamedanskoj deci predaje hodža, katoličkoj katolički

sveštenik i pravoslavnoj deci pravoslavni sveštenik. Njegovo naređenje je izvršeno i nastava vjeronauke za sve tri konfesije zadovoljila je sve roditelje. Januara 1880. godine Brkanović podnosi izvještaj Glavnom školskom nadzorništvu o proslavi Sv. Save (patrona srpskih škola) u barskoj školi u kojem se kaže: „Po svršenom ceremonijalu ja sam u kratkoj besjedi opisao život i rad svetitelja i dokazao sam uzrok zbog čega ga srpske škole za svog patrona drže, svagda imajući pred sobom da ne uvrijedim osjećanja i ljutnju od drugih dviju vjeroispovijesti, tj. muhamedaca i katolika.“⁴

Kad je nezvanično saznao da će biti premješten u Podgoricu, Brkanović je reagovao kod GŠN moleći da ga bez njegove krivice ne premještaju u druge škole, pa kaže: „A držim da bi šteta bila i u interesu škole, počem ova đeca su jako zanesena za mnom.“ No, ipak prihvatio je premještaj i jednu školsku godinu radio je u Podgorici. Premještaj u Nikšić nije prihvatio, pa je septembra 1881. godine podnio ostavku GŠN zbog odnosa državnih organa i mjesnih vlasti prema njemu. Tom prilikom zamolio je Nadzorništvo da mu da svjedočanstvo o njegovom radu kao učitelju. Od glavnog školskog nadzornika Steva Čaturila dobio je povoljno mišljenje: Za svoje savjesno vršenje dužnosti dobio je uvjerenje koje glasi: „Gospodin Dušan Brkanović rodom iz Skradina u Dalmaciji, odpravljao je u Crnoj Gori učiteljsku dužnost punijeh deset godina, svagda najtačnije i najsavjesnije, bez ikakve opomene i kara, na potpuno zadovoljstvo roditelja i iskreno priznanje nadležnijeh vlasti, koje mu se ovijem dragovoljno svjedoči.“⁵

Kako ističe Risto Dragičević, Brkanović je u periodu od 1881. do 1887. godine bio van Crne Gore. Školske 1887/88. godine radio je u Osnovnoj školi Ulcinj, gdje je i dalje imao neprilika i

---

⁴ Dokument GŠN br. 1, 253, 1880. godine.

⁵ Dokument GŠN 80 (1), 18. IX 1881. godine.

teškoća. Naime, u školi se desilo ubistvo jedne djevojke koja je služila u školi revolverom Brkanovića i u njegovoj sobi. On je odmah uhapšen i zatvoren, ali se desila, po njega, povoljna okolnost. Jedan momak koji je takođe radio u školi pred sudom je izjavio da je on nehotično ubio ovu djevojku. Brkanović je pušten iz zatvora. Iako je bio na slobodi, njemu su i dalje pravljene česte podvale i intrige. Iz škole u Ulcinju premješten je u školu u Gluhi Do, gdje je radio samo jednu školsku godinu. Brkanović je napustio Crnu Goru 1889. godine, ali se nije moglo ustanoviti gdje je proveo narednih deset godina. Na osnovu nekih podataka ustanovljeno je da je prešao u Srbiju, u Beograd i moglo se ustanoviti da je bio u nekoj neprilici, jer se njegov brat Velimir Brkanović obraća za pomoć barskom nadbiskupu Milinoviću, koji je obećao da će pisati Matiji Banu i još nekim prijateljima da se zauzmu i pomognu Dušanu u nevolji. Nadbiskup je u odgovoru istakao da mu je žao „da bijednoga Dušana tako sudbina progoni.“ Ni u Srbiji Brkanović nije mirovao; bio je žrtva despotskog režima Milana i Aleksandra Obrenovića, zbog njegova opredeljenja za socijalističke ideje.

Među najvažnijim kulturnim događajima u Baru, pored osnivanja prve osnovne škole, marta mjeseca 1881. godine u Starom Baru je otvorena narodna čitaonica, uz prisustvo velikog broja građana. Inicijativu za osnivanje čitaonice dala su 64 utemeljivača, u čijem sastavu su bili najugledniji građani Bara. Učenici osnovne škole su opjevali crnogorsku himnu. Među đacima bila su tri učenika III razreda: Karlo Damjanović, Redžep Šetinović i Milo Jovović, budući dječji pjesnik. Oni su zamolili prisutne da ih prime da budu članovi čitaonice, iako su mali. „Mi ćemo biti nosioci ovoga svetoga temelja kojeg vi metnuste, bićemo dostojni svojih roditelja.“ Redžep će biti otac Vasvije Omerbašić, prve muslimanke učiteljice u Baru. Za bibliotekara je izabran učitelj Brkanović. Školski nadzornik povoljno je ocijenio njegov stručni rad. Međutim, predstavnici

mjesne vlasti imali su drukčije mišljenje kao npr. Petar Radoman koji je za Brkanovića rekao da je „najveći burgijaš, lakomisleni nekakav nazovi narodnjak.“⁶

Krajem 1899. godine Brkanović je bio na liječenju u Turn-Severinu odakle se jednom razglednicom javio sinovici Anđelki Brkanović koja je živjela u Skradinu. Ubrzo zatim javlja se i iz Šapca gdje je proveo čitavu deceniju od 1900. do 1910. godine, ističući da se uželio svoga rodnog mjesta. Uzeo je aktivnog učešća u ratu između Srbije i Austrije. *Politika* je zabilježila da je on 1915. godine otvorio miting u Nišu, kao narodni prvak iz Dalmacije. Godine 1916, prilikom povlačenja srpske vojske preko Albanije, povrijeđen je u saobraćajnoj nesreći. Po završetku rata vratio se u Beograd i radio u Ministarstvu finansija. Zadnjih godina života je češće pobolijevao zbog tegoba i nepravdi, koje su ga u životu pratile i odnosa tadašnjih vlasti prema njemu kao naprednom, obrazovanom i kulturnom čovjeku.

Učitelj Dušan Brkanović je bio propagator socijalističkih ideja na ovom području, koje prodiru u drugoj polovini 19. vijeka. Godine 1871. u Crnoj Gori je nekoliko mjeseci boravio Vasa Pelagić, koji je propovijedao socijalizam, djelovao kao tribun za narodna prava i uticao na pojedine školovane ljude u Crnoj Gori. Pelagić je sarađivao u listu *Crnogorac*, u kojem su objavljivani napisi o Pariskoj komuni i preštampani članci iz lista *Radenik*. Postepeno se širi i socijalistička literatura (*Komunistički manifest*, članci Svetozara Markovića i dr). O učitelju Brkanoviću prvi je pisao Dušan Vuksan i na osnovu jednog dokumenta iz arhiva zaključio da je Brkanović osumnjičen kao socijalist. Risto Dragičević je ubijeden da će se naći novi dokument kao potvrda o Brkanoviću kao socijalisti. U Baru je postojala jedna grupa školovanih ljudi koja je prihvatila socijalističke ideje. Vasilije Lukić ističe dugogodišnji

⁶ List *Glas Crnogorca*, 1881. godine.

Brkanovićev rad u Crnoj Gori kao prosvjetnog radnika i progresivnog intelektualca, kao i na teškoće na koje je nailazio za sve vrijeme službovanja.⁷

Brkanović je umro 1927. godine u Beogradu u 75-oj godini života. Dušan Vuksan u prilogu „Prvi crnogorski socijalist“ (*Zapisi iz 1935*) objavio je jedan dokumenat iz kojega se vidi da su crnogorske vlasti okrivile učitelja Dušana Brkanovića da je u Baru objašnjavao socijalističke ideje i da odobrava socijalizam. Ovaj prilog Vuksan počinje sljedećim riječima: „Smiješno je danas pomisliti da je u Crnoj Gori pred više od pedeset godina bilo socijalista, pa ipak je jednoga pronašao revnosni predsjednik okružnog suda barskoga.“⁸ Privremeni okružni kapetan u Baru Petar Radoman u izvještaju od 6. juna 1881. godine ministru unutrašnjih djela Mašu Vrbici ističe da Brkanović objašnjava Baranima socijalizam, da su se na njega žalili rimokatolici i pravoslavni, a neki saslušani svjedoci da je odobravao socijalizam i atentat na Aleksandra II. Barske vlasti su zahtijevale da se protiv njega pokrene zvanični postupak i da se sasluša od strane državnih organa na Cetinju. U vezi sa tim Brkanović se opširnim telegramom obratio Ministarstvu prosvjete i GŠN u kojem se kaže: „Nadam se da će se moja nadležna vlast zazuzeti za uvrijeđenu čast njoj podčinjenog činovnika.“ Brkanović nije odmah pošao na saslušanje. Njegovi prijatelji su ministru prosvjete Đuru Ceroviću, u cilju odbrane Brkanovića, uputili telegram sljedeće sadržine: „Uzrok njegovog poziva biće sigurno nečije panjkanje. Ako je učinio nešto drugo što ne znamo, ali za Bar uvjeravamo vašu preuzvišenost da nikada ništa nije uradio što ne služi časti povjerenoj mu dužnosti... Mi ne bismo za ništa dušu dali, a za pravdu mislimo da smo dužni reći svoju riječ kad nevinost hoće da strada.“⁹ Telegram su potpisali Brkanovićevi prijatelji: Stefo Novaković, Tomo Oraovac, Anto

---

⁷ *Prosvjeta*, Zagreb 1969, str. 32–34.

⁸ *Sto godina Barske narodne čitaonice*, Bar 1981, str. 52.

⁹ Dokument GŠN 1295, 8. juna 1881. godine.

Škutić, oficir Pero Bukovica, Ivo Jovov Novaković, Gligo Dabanović, Vasilj Zagarčanin, Arso Dabanović, Marko Dabanović, učitelj Jovan Perazić i Nikola Božov Nikočević. Jula mjeseca 1881. godine Brkanović je pošao na saslušanje na Cetinje, poričući sve optužbe i intrige koje se vode protiv njega. Zastupnik barskog kapetana zahtijevao je od Vrbice da se Brkanoviću ne dozvoli povratak u Bar, jer može da učini „kakav škandal, koji može u zabunu metnut vladu i učiniti neprilike“. Radoman je i prije uporno nastojao da Brkanovića prikaže kao vođu opozicije u Baru i da je kriv za sve što se dešava u Baru. Na osnovu Radomanovog izvještaja državni savjet je donio rješenje da se Brkanović ne vraća u Bar, već da se postavi u neko drugo mjesto. Time je Brkanović kažnjen, a Radoman nije dobio satisfakciju. Revoltiran ovim postupkom vlasti, Brkanović je 17. septembra 1881. godine podnio ostavku Glavnom školskom nadzorništvu sa sljedećim obrazloženjem: „Uzrok zbog kojeg sam prinuđen dati ostavku na učiteljsko zvanje, poslije desetogodišnjeg rada poznato je tome slavnom Nadzorništvu, usljed čega smatram za suviše, no samo najuljudnije molim da bi mi se dalo svjedočanstvo kako sam do sada službu učiteljsku vršio.“ Na njegov zahtjev dato mu je povoljno svjedočanstvo. U protokolu o školama i učiteljima iz 1888/89. godine navodi se da je Brkanović bio „vladanja vrlodobrog, sposobnosti odličnih i trudoljublja vrlodobrog“. Međutim, „njegove napredne ideje, njegova socijalistička shvatanja, ugled i uticaj koji je imao u mjestima službovanja, nijesu odgovarali ondašnjoj konzervativnoj vlasti i njenim pojedinim predstavnicima, pa su preduzeli sve mjere da ga uklone iz Bara, što su napokon i uspjeli“, kaže se u knjizi *Sto godina barske narodne čitaonice*.

Na proslavi stogodišnjice prve osnovne škole u Baru 1978. godine kolektiv Osnovne škole u Starom Baru postavio je spomen-ploču Dušanu Brkanoviću, u znak zahvalnosti za njegov doprinos u oblasti obrazovanja i kulture i da se otrgne od zaborava njegov svijetli lik.

Govoreći o radu i doprinosu Dušana Brkanovića na ovom području, kustos Zavičajnog muzeja u Baru Gojko P. Vukmanović kaže: „Na osnovu do sada poznatih činjenica može se zaključiti da je Brkanović za vrijeme boravka u Crnoj Gori bio nosilac novih progresivnih socijalističkih ideja, koje je javno ispoljavao i širio u Crnoj Gori, posebno u Baru. Zbog te aktivnosti je bio maltretiran, proganjan, otpuštan iz službe i protjeran iz Crne Gore. Njegov pionirski rad kao prosvjetnog i kulturnog radnika zaslužuje pažnju, zahvalnost i poštovanje.“¹⁰

U svom prilogu o učitelju i socijalisti Dušanu Brkanoviću Danilo Lekić, istaknuti prosvjetni radnik, profesor i publicista, u svom prilogu, pored ostalog, kaže: „Na osnovu do sad prikupljene arhivske građe možemo tvrditi da je Brkanović bio veoma slobodouman čovjek i da je zbog svog slobodoumlja bio na udaru ondašnje vlasti. Isto tako da se zaključiti da je njegovo neslaganje sa službenom politikom, posebno dok je bio u Baru, izazivalo pozorenje nesposobnih državnih činovnika i pojedinih nazadnih predstavnika crkve i da su ga beskrupulozno teretili. No, bez obzira na sve njihove izmišljotine i klevete, mislimo da je Dušan Vuksan u pravu kada je učitelja Brkanovića nazvao prvim crnogorskim socijalistom.“¹¹

Literatura:

- *Sto godina Barske narodne čitaonice*, Bar 1981;
- M. Ratković, *Barska hronika*, Titograd 1991;
- M. Ratković, *Tragovi iz prošlosti Bara*, Titograd 1989;
- S. Lekić, *Osnovna škola u Starom Baru 1878–1998*, Bar 1998;
- G. P. Vukmanović, *Dušan Brkanović, prvi crnogorski socijalista*, 1981;
- Danilo Lekić, „Dušan Brkanović – prvi barski učitelj i propagator socijalističkih ideja“, 26. novembra 1971;
- Arhivska građa i dokumentacija Osnovne škole u Starom Baru.

---

¹⁰ *100 godina Barske narodne čitaonice*, 1981, str. 57–58.

¹¹ Prilog D. Lekića, 1971, str. 47.